

ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ РОЗВИВАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «ФОРМУВАННЯ РОЛЬОВОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ УСПІШНОЇ ЖІНКИ»

PSYCHOLOGICAL CONCEPTS OF THE DEVELOPMENT PROGRAM “FORMATION OF THE ROLE POSITION OF A MODERN SUCCESSFUL WOMAN”

У статті пропонується обґрунтування розвивальної програми «Формування рольової позиції сучасної успішної жінки». Також визначено зміст і структуру запропонованої розвивальної програми. Детально описані всі елементи розвивальної програми. У статті викладаються теоретичні основи із проблеми розвитку рольової позиції жінки. Представлено особливості рольової позиції. Попередні дослідження автора показали, що рольова позиція сучасної жінки має свої особливості та взаємозв'язки. Результати вивчення стану проблеми засвідчили необхідність посилення уваги до особливостей рольової позиції сучасної жінки. Розроблена розвивальна програма орієнтована на сучасних жінок дорослого віку. Сучасні жінки показують, що готові приймати виклик суспільства та реалізовувати у своєму житті велику кількість ролей. Жінка нині приймає на себе ролі, які раніше вважались чоловічими, та продовжує виконувати жіночі ролі. Рольова позиція жінки в таких умовах зазнає деяких змін. Розроблена розвивальна програма допоможе жінкам навчитись користуватись власним рольовим багажем, удосконалити вміння реалізовувати бажані ролі та відмовлятися від тих ролей, які нині для них обтяжливі, зайві. Розвивальна програма допоможе жінкам визначати значущі для них ролі та приділяти особливу увагу їх реалізації. Велика увага приділяється кар'єрному та професійному розвитку жінки, а також виконанню ролей у даній сфері діяльності. Сучасні жінки мають безмежні можливості для особистісного та кар'єрного розвитку та користуються ними. Важливо розвивати вміння налагодження стосунків із власними ролями та навчити обрати стратегію поведінки в рольовому конфлікті. Сучасні жінки зацікавлені розвитком власної особистості та готові до зміни своєї рольової позиції.

Ключові слова: роль, рольова позиція, особистість, сучасна жінка, успішна жінка,

розвивальна програма, розвиток рольової позиції.

The article offers a rationale for the development program “Formation of the role position of a modern successful woman”. The content and structure of the proposed development program are also defined. All elements of the development program are described in detail. The article describes the theoretical foundations of the problem of the development of a woman's role position. Features of the role position are presented. The author's previous research showed that the role position of a modern woman has its own characteristics and relationships. The results of the study of the state of the problem proved the need to increase attention to the peculiarities of the role position of a modern woman. The developed development program is aimed at modern adult women. Modern women show that they are ready to accept the challenge of society and realize a large number of roles in their lives. Women today take on roles that were previously considered male and continue to perform female roles. The role position of a woman in such conditions undergoes certain changes. The developed development program will help women learn to use their own role baggage, improve their ability to realize the desired roles and refuse those roles that are burdensome and unnecessary for them today. The development program will help women define the roles that are important to them and pay special attention to their implementation. Great attention is paid to the career and professional development of women, as well as to the performance of roles in this field of activity. Modern women have unlimited opportunities for personal and career development and use them. It is important to develop the ability to establish relationships with one's own roles and to learn how to choose a behavior strategy in a role conflict. Modern women are interested in the development of their own personality and are ready to change their role position.

Key words: role, role position, personality, modern woman, successful woman, development program, development of role position.

УДК 159.316. 316
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.47.20>

Маєр Ю.В.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
Криворізький державний педагогічний університет

На сучасному етапі розвитку психологічної науки питання розвитку особистості, її рольового розвитку, рольової поведінки та взаємодії з іншими людьми є актуальними. Термін «роль» у науковий обіг був уперше введений у 20–30-х рр. ХХ ст. американськими вченими Дж. Мідом (1863–1931 рр.) та Р. Лінтоном (1893–1953 рр.). Р. Лінтоном «роль» була визначена як динамічний аспект статусу особистості, де під статусом він розумів права й обов'язки людини, тобто соціальну позицію особистості. Відповідно до його переконань, роль виступає демонстрацією соціальної позиції [1]. Дж. Мід наголошував на тому, що кожна людина бере на себе та протягом усього свого життя відіграє різні ролі у взаємодії з іншими

людьми. На його думку, саме засвоєння та реалізація прийнятих особистістю ролей і визначають структуру особистості [2]. Необхідно звернути увагу на дослідження Я. Морено, який описував рольовий розвиток із позиції спонтанного розгортання, зміни ролей, які є основою для розвитку «Я-концепції» особистості [3], а за нашим припущенням, і її рольової позиції. Дослідження теорії ролей знаходять своє відображення і в роботах Р. Парка, Е. Дюркгейма, Е. Вебера, Т. Парсонса, Р. Мертона, Ч. Кулі, Т. Шибутані, Е. Берна, Т. Сарбина, Г. Блумера, С. Харві, Е. Гоффмана й інших.

Велику увагу вивченню особливостей ролей особистості та її рольової позиції приділяли українські науковці, серед яких П. Горностаї,

З. Мірошник, Л. Карамушка, Н. Корабльова, Л. Орбан-Лембрик, І. Гордієнко-Митрофанова й інші. У своїх дослідженнях П. Горностай вивчав особливості рольової компетентності як одного з аспектів рольової поведінки, запропонував її власну структуру, до якої включив: рольову варіативність у вигляді різноманітності репертуару ролей особистості, багатства її рольової поведінки; рольову гнучкість як уміння легко переходити від однієї ролі до іншої; рольову глибину, тобто розвиненість глибинної структури ролей, рольові переживання; здатність до рольової децентрації та прийняття ролі інших [4; 5].

Значний внесок у дослідження рольової структури особистості та її рольової позиції зроблено З. Мірошник. У своїх роботах дослідниця розглядає особливості рольової структури особистості вчителя початкових класів і наголошує на тому, що рольова структура особистості – це психологічне утворення, у якому рольові профілі інтегровано в конструктивні моделі поведінки. У власних дослідженнях З. Мірошник визначила основні рольові позиції вчителя початкових класів і виконувани ним ролі, як-от: няня, дидакт, партнер, фасилітатор, наставник і знавець дитячої психології [6].

Необхідно також звернути увагу на дослідження І. Гордієнко-Митрофанової, яка визначає роль як модель поведінки особистості. Рольова структура виступає сукупністю моделей поведінки, які пов'язані одна з одною функціями особистості у взаємодії з іншими людьми [7]. Л. Карамушка запропонувала розподілити соціальні ролі на дві групи: соціальні ролі та професійно-функціональні ролі. Окрім того, як зауважує дослідниця, ролі можуть бути розподілені також за іншими критеріями: активністю, тривалістю, формальністю, кількістю залучених [8].

У результаті проведення аналізу значень поняття «роль», які були введені в науку різними дослідниками, ми можемо говорити про те, що роль розглядається як інструмент поведінки. Позиція особистості є відображенням міжособистісних стосунків особистості в її внутрішній структурі та виражає стійку систему відносин людини з аспектами навколишньої дійсності [9]. Виходячи з аналізу особливостей даних понять, ми пропонуємо власне визначення поняття «рольова позиція»: рольова позиція особистості – це комплексна характеристика особистості, яка є відображенням відношень у рольовому репертуарі особистості та знаходить свій прояв у реалізації програми рольової поведінки в різних сферах діяльності особистості.

У результаті розгляду позиції жінки в суспільстві можемо говорити про те, що сучасному українському суспільству ще важко переорієнтуватись і відсторонитись від прийнятих ген-

дерних стереотипів стосовно ролі жінки. Жіночими ролями прийнято вважати ролі матері, дружини, домогосподарки, берегині домашнього затишку. Водночас соціально-економічні зміни, що відбулись в Україні останніми роками, дають можливість жінкам не лише зберегти свої ролі матері, берегині, дружини, але й прийняти на себе ролі професіонала, науковця, творчої особистості. Сучасні умови розвитку суспільства, вимоги та можливості щодо ролі жінки в ньому засвідчили необхідність посилення уваги до проблеми рольової позиції сучасної жінки. Постає необхідність у розробленні розвивальної програми: «*Формування рольової позиції сучасної успішної жінки*», а розширення рольового репертуару сучасної жінки сприятиме її успішному саморозвитку.

Головною метою розробленої нами розвивальної програми є розвиток рольової позиції сучасної жінки через формування її конструктивної рольової поведінки та взаємодії. Розвивальна програма містить 4 основні етапи: мотиваційний, інформаційний, рольовий і рефлексивний, кожен із яких зумовлює напрями роботи для досягнення поставленої мети програми. Розглянемо детально кожний з етапів розвивальної програми.

Перший етап розвивальної програми – *мотиваційний*. Метою даного етапу є формування мотивації учасників до участі у програмі. Реалізація мети даного етапу відбувається за допомогою двох підетапів: знайомства та мотивації до участі у програмі. На етапі знайомства оголошуються принципи та правила роботи у групі, з якими погоджуються учасниці. Важливим аспектом даного етапу виступає створення позитивного мікроклімату й атмосфери взаємодовіри, без чого неможлива робота у групі. Мотиваційні функції, що реалізуються в розвивальній програмі, полягають у створенні та підтримці включення учасниць на кожному її етапі. Функції мотиваційного етапу можна вважати реалізованими, якщо будуть виконані такі завдання: визначення мотивів, потреб і очікувань учасниць від участі у програмі; формування настанов на продуктивну діяльність; створення атмосфери взаємодії, взаємодовіри та зацікавленості в учасницях; стимулювання мотивації учасниць за допомогою різних методів психологічного впливу (рольові ігри, мозковий штурм тощо).

На даному етапі розвивальної програми пропонуємо акцентувати увагу на необхідності участі в ній усіх учасниць, її ефективності для розвитку рольової позиції сучасної жінки. Саме на мотиваційному етапі формуються уявлення про очікувані результати програми. Тому важливо звернути особливу увагу на роботу всіх учасників розвивальної програми саме на цьому етапі. Під час реалізації мотиваційного

етапу розвивальної програми кожна з її учасниць пізнає себе, розвивальну програму, програмує себе на досягнення поставленої мети, відбувається поступовий перехід до інформаційного етапу розвивальної програми.

Другий етап розвивальної програми – *інформаційний*. Його метою виступає ознайомлення учасниць з особливостями понять «професія», «кар'єра», «рольова позиція», «рольова поведінка», а також сприяння психологічній поінформованості учасниць програми, шляхом самостійного пошуку інформації, опрацювання джерел, аналізу фактів у питаннях кар'єрного розвитку особистості та рольового підходу у вивченні особистості. Рольова позиція жінки на даному етапі розвивальної програми розглядається з теоретичного, наукового погляду. Необхідно зауважити, що сучасні жінки орієнтовані на професійний і кар'єрний саморозвиток, часто опиняються в ситуації вибору між кар'єрою та родиною. Саме тому вважаємо за необхідне на інформаційному етапі розвивальної програми приділити увагу вивченню понять «професія», «кар'єра», «кар'єрний розвиток», адже ролі жінки в кар'єрі часто суперечать її ролям у сімейних стосунках. Зниження напруги між двома сферами діяльності жінки залишається актуальним питанням сьогодення, саме тому в розвивальній програмі цей аспект урахований. Реалізація завдань даного етапу відбувається через надання учасницям наукового матеріалу із вказаних тем і спонукання учасниць до самостійного пошуку інформації та подальшої презентації результатів власних досліджень.

На інформаційному етапі розвивальної програми ми пропонуємо умовно розподілити його на два підетапи: Кар'єрний розвиток та Роль і рольова позиція особистості.

Метою першого заняття підетапу Кар'єрний розвиток виступає надання учасницям інформації щодо поняття «кар'єра», її особливостей, структури, видів і вивчення поняття в різних науках. Важливою умовою є використання лише наукових джерел і підтвердження результатів досліджень. За теоретичним аналізом наукових джерел вивчення даного питання слідує обговорення разом з усіма учасницями отриманої інформації. Після завершення першого заняття інформаційного етапу розвивальної програми учасницям надається «домашнє завдання», де пропонується самостійно опрацювати наукові джерела та підготувати власний виступ з теми «Кар'єра. Кар'єрне зростання», виступити з доповіддю на другому занятті. Тренер надає рекомендації для пошуку необхідної інформації та варіантів організації власного виступу.

На третьому занятті інформаційного етапу розвивальної програми пропонується розглянути особливості рольового підходу у вивченні

особистості, за структурою це заняття буде подібне до першого заняття даного етапу. Так, на початку учасницям надається теоретична інформація, визначення понять «роль», «рольова позиція», історія вивчення даного феномену й особливості рольової структури особистості. Важливо надавати інформацію чітко, спираючись на дослідження науковців і підтвержені факти. Протягом заняття учасниці можуть ставити уточнювальні запитання тренеру, можливі дискусії та діалоги з теми.

Необхідно зауважити, що заняття інформаційного етапу рольової програми, на яких розглядаються наукові погляди на поняття «кар'єра», «роль», «рольова позиція», не мають бути суто теоретичними. Тренер міксує різні види роботи, щоб уникнути перенавантаження учасниць і забезпечити їх фізичну активність на заняттях. Поєднання різних видів роботи на заняттях зможе не лише підтримувати інтерес учасниць до участі у програмі, їх умотивованість, але і сприятиме кращому засвоєнню нових теоретичних знань. Після завершення третього заняття інформаційного етапу розвивальної програми тренер просить учасниць підготувати до наступного заняття власні доповіді з раніше розкритої ним теми. Учасниці можуть використовувати різні наукові джерела для отримання інформації, проілюструвати прикладами свою доповідь, на останньому занятті інформаційного етапу презентувати результати власних досліджень. Необхідно зауважити, що тренер має бути обізнаний у проблемі рольової позиції та рольової структури особистості, щоб уникнути дезінформації з боку учасниць, які можуть не впоратись із пошуком і підбором інформації. Важливо ініціювати дискусії, використовувати методи круглого столу та мозкового штурму, щоб кожна з учасниць мала можливість висловити власні погляди, довести свою думку, спираючись на раніше проведені наукові пошуки.

Наступний етап розвивальної програми – *рольовий*. Основною метою даного етапу ми визначаємо систематизацію професійних і особистісних якостей сучасної жінки, які впливають на зміст ролей, рольовий репертуар і рольову позицію сучасної жінки та зумовлюють її кар'єрне зростання. Даний етап передбачає формування власного кола ролей сучасної жінки та корегування взаємозв'язків між цими ролями. На рольовому етапі розвивальної програми необхідно вирішити такі завдання: розвиток особистісних якостей жінки; формування вміння передбачати, розуміти та прогнозувати поведінку інших людей у різних ситуаціях; розвиток умінь контролю власної рольової поведінки; розвиток особистісно-професійних якостей; розвиток лідерських якостей; формування мотивації до успіху.

Важливо на рольовому етапі приділити

особливу увагу розвитку соціального інтелекту сучасної жінки, а також удосконаленню її системи особистісно-професійних якостей, які безпосередньо впливають на формування та реалізацію ролей. Рольовий етап розвивальної програми передбачає використання багатьох методів роботи із групою для досягнення поставлених цілей. Серед таких методів можемо виділити: мозковий штурм, рольову гру, воркшоп, реляцію, вправи, руханки, методи арт-терапії, дискусії. Зазначимо, що під час підготовки до занять рольового етапу необхідно орієнтуватись на створення вправ, які допоможуть жінкам розвивати вміння реалізації ролей у різних сферах діяльності, навчати приймати на себе бажані ролі та відмовлятися від тих ролей, які перешкоджають власному саморозвитку або професійному розвитку. Варто поєднувати на заняттях вправи з рольовою направленістю та кар'єрною орієнтацією, мотивацією до успіху. Отже, на даному етапі важливо розвивати навички учасниць контролювати власну програму рольової поведінки та змінювати свою рольову позицію, відповідно до власних бажань і прагнень.

На рольовому етапі розвивальної програми значна увага приділяється систематизації професійних і особистісних якостей сучасної жінки, які впливають на її рольові позиції та зумовлюють професійний розвиток, кар'єрне зростання. Необхідно зазначити, що кожне заняття третього етапу програми орієнтоване на розвиток визначених особистісних якостей, удосконалення рольової позиції сучасної жінки та вміння керувати власними ролями, а також на формування мотивації до успіху в кар'єрному розвитку.

Четвертий етап розвивальної програми – *рефлексивний*. Метою даного етапу виступає засвоєння нової рольової позиції сучасної жінки, реалізація власної нової програми рольової поведінки, пов'язаної зі змінами настанови від усвідомлення результатів участі в розвивальній програмі та використання їх у професійній діяльності та кар'єрному зростанні. Необхідно зауважити, що аналіз і усвідомлення результатів розвивальної програми її учасницями постають як власне досягнення. Саме для того, щоб такий результат був реалізований, необхідно звернути увагу на такі поставлені завдання даного етапу програми, як: деталізація того, що отримали учасниці програми; деталізація й усвідомлення учасницями програми сфер застосування набутих навичок; фіксація позитивної динаміки розвивальної програми шляхом обговорення результатів розвивальної програми.

На даному етапі розвивальної програми пропонується обговорити такі запитання:

– У якій ролі себе вбачаєте? Що водночас відчуваєте? Що хотілось би змінити?

– Що нового для себе дізнались учасниці розвивальної програми?

– Чого нового навчились учасниці розвивальної програми?

– Які знання та навички виявились для учасниць не новими, але актуалізувались у результаті занять розвивальної програми?

– Які знання та навички були складними для активізації в контексті професійного зростання?

Висновки. Сучасне суспільство розглядає жінку, яка будує власну кар'єру, прагне до саморозвитку, як таку, що має орієнтацію на реалізацію свого професійного, інтелектуального та творчого потенціалу. Але часто стереотипи стосовно ролі жінки в суспільстві накладають на неї свій відбиток. Жінка не завжди розуміє, як керувати власними ролями, які ролі вона прагне реалізувати, а які ролі в її рольовому репертуарі нині зайві, не потребують реалізації, не значущі для неї. Часто жінка турбується про те, як вона виконуватиме роль матері та дружини, якщо її поступово замінює роль бізнес-леді, професіонала. Як показують дослідження, жінка відчуває задоволення власним життям і переживає позитивні почуття тоді, коли оцінює себе як таку, що реалізувала себе у професійній діяльності та родинних зв'язках. Для цього важливо навчити жінку керувати власною програмою рольової поведінки, змінювати свою рольову позицію. Важливо показувати жінці, що навколо неї існує безліч ролей, які вона може прийняти на себе та реалізовувати у власному житті.

Отже, можемо говорити про те, що запропонована нами розвивальна програма, спрямована на розвиток рольової позиції сучасної жінки в умовах кар'єрного зростання, передбачає розширення рольового репертуару учасниць програми, збільшення репертуару ролей і вміння оперувати виконуваними ролями – визначати та приймати на себе значущі в конкретний період ролі та відмовлятися (або зводити до мінімуму) від виконання тих ролей, які стають на перешкоді в досягненні кар'єрного зростання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горностаї П. Життєві ролі та життєтворчість. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. Київ. 2002. Вип. 5 (8). С. 81–91.
2. Горностаї П. Рольова теорія особистості: теоретичні основи та практичні аплікації. *Наукові записки інституту психології імені Г.С. Костюка Академії педагогічних наук України*. Київ : Главник, 2005. Вип. 26. Т. 1. С. 391–395.
3. Гордієнко-Митрофанова І. Психолого-педагогічні основи застосування дидактичних ігор-маніпулятивів у загальноосвітній школі : монографія. Харків, 2012. 408 с.

4. Дмитрієва О. Психологічні особливості само-реалізації сучасної жінки. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 4–5 грудня 2020 р. Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2020. С. 115–117.
5. Карамушка Л. Психологія управління : навчальний посібник. Київ : Міленіум, 2003. 344 с.
6. Мірошник З. Рольова структура особистості вчителя початкових класів : монографія. Харків, 2011. 306 с.
7. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів : у 2 кн. Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. Київ : Либідь, 2004. 573 с.
8. Рибалка В. Теорії особистості у вітчизняній психології : навчальний посібник. Київ : ІПППО АПН України, 2006. 530 с.
9. Mead G. *Mind, self and society*. Chicago, 1966. 435 p.
10. Moreno J.L. *Who shall survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. Beacon ; New York : Beacon House Inc., 1978. 763 p.